

UDK 001.89 + 338:339 [71.0]

А. А. Кікоть, доктор культурології, професор, завідувач кафедри майстерності актора, Харківська державна академія культури, м. Харків
antonina_kikot@meta.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6927-4892>

ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИЗМУ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ

Рецензія на монографію: Божко Л. Д. Туризм як соціокультурний феномен: історія і сучасність (середина XIX — початок XXI ст.) : монографія / Л. Д. Божко. — Харків : Лідер, 2017. — 344 с.

А. А. Кикоть, доктор культурологии, профессор, заведующая кафедрой мастерства актера, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ИССЛЕДОВАНИЕ ТУРИЗМА КАК СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНА

Рецензия на монографию: Божко Л. Д. Туризм как социокультурный феномен: история и современность (середина XIX — начало XXI в.) : монография / Л. Д. Божко. — Харьков : Лидер, 2017. — 344 с.

A. A. Kikot, Doctor of Culturology, Professor, Head of the Department of Stagecraft, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

RESEARCH INTO TOURISM AS A SOCIO-CULTURAL PHENOMENON

Monograph Review: Bozhko L. D. Tourism as a Socio-cultural Phenomenon: History and Modern Times (mid-nineteenth — early 21st century) : Monograph / L. D. Bozhko. — Kharkiv : Leader, 2017. — 344 p.

Нині туризм є невід’ємною складовою життя суспільства й феноменом світового масштабу. За даними Всесвітньої туристської організації, кількість міжнародних туристичних поїздок у 2016 р. сягнула рекордних 1,235 млрд.

Зв’язок глобального туризму та світової економіки стає дедалі тіснішим. У його межах існує безліч інститутів і форм, вплив яких надзвичайно широкий. На думку Дж. Уррі, поняття «глобальне» й «туризм» – не два окремі явища, поєднані певними зовнішніми зв’язками, кожне з них – частина системи складних взаємозалежних процесів. Більше того, інфраструктура, люди, практика туристичної рефлексії, на його думку, мають бути осмислені в єдності як глобальний гібрид, що поширюється земною кулею.

У зв’язку із цим опублікування результатів досліджень, які відображають теоретичні та практичні аспекти туризму як глобальної соціокультурної практики в умовах трансформації сучасного постмодернового суспільства, – важлива подія в науковому осмисленні означеного явища. Зокрема таким є рецензована монографія Л. Д. Божко, у якій автор досліджує туризм як соціокультурне явище. Це перше моногра-

фічне дослідження в Україні, яке в історико-культурологічному аспекті висвітлює феномен туризму.

Актуальність дослідження автор пов'язує, насамперед, із сучасною практикою туристської діяльності, що потребує продуманих підходів стосовно її реалізації та необхідності вирішення методологічних питань щодо визначення напрямів подальшого розвитку туризму. На її думку, аналіз туризму як соціокультурного явища дозволяє глибше зрозуміти його сутність, подальшу еволюцію, тенденції розвитку в майбутньому (с. 5).

Надаючи належне науковим працям, у яких розглядалися різні аспекти туризму, автор рецензованої монографії слушно зауважує, що в сучасному науковому дискурсі ще немає комплексного культурологічного дослідження туризму. Отже, це зумовлює актуальність опублікованої праці Л. Д. Божко. Обрана парадигма дослідження надала змоги проаналізувати аспекти проблеми як окремо, так і в їх змістовно-функціональній єдності, що вможливило отримати широкий спектр вимірів туризму як явища культури в їх спорідненості з факторами впливу як зовнішніми, так і внутрішніми. Привертає увагу методологія дослідження, яка органічно об'єднує історичний та культурологічний підходи. Л. Д. Божко переконливо показує можливість і необхідність плідного діалогу історії та культурології, наочно розкриває процеси культурологізації історичного знання, демонструє необхідність базування культурологічних досліджень на історичному матеріалі та історіографічних концепціях.

Позитивним у монографії є комплексна презентація досліджуваного предмета. Дотримуючи принципів історизму, автор детально аналізує взаємозалежність таких бінарних культурних систем, як туризм/наука, туризм/література, туризм/масове суспільство. На його думку, туризм, завдяки соціокультурному потенціалу, нині набув такої самостійності й розвиненості, що перетворився на культууроутворюючу силу й активний соціально-культурний реагент, який впливає на цивілізаційні процеси в суспільному бутті, а також на культуру особистості (с. 6–7).

Л. Д. Божко, досліджуючи проблеми туризму як предмета наукової рефлексії, зазначає, що вже в середині ХХ ст. сформувалися основні наукові школи вивчення туризму, генезис напрямів туристських досліджень тематично визначався домінуючими у світовій науці економічними й соціальними пріоритетами. При цьому вона зауважує: в Україні такі дослідження виникли набагато пізніше й мали (мають і нині, на її думку) здебільшого економічну спрямованість. Її дослідження підтверджують: у останні десятиріччя виникла необхідність розгляду туризму в межах гуманітарного знання, зокрема з позицій культурологічного підходу, що дозволяє адекватніше оцінити процес розширення турист-

ської діяльності — впливи на соціальну та культурну сфери, екологію, зовнішньоекономічну діяльність і міжнародні відносини. Це пов'язано з тим, що в сучасному світі туризм з переважно економічного явища перетворюється на соціальний і культурний феномен (с. 22).

Важливим здобутком монографії є змістовний аналіз «човникового туризму», що став основою сучасної туристичної індустрії майже в усіх країнах СНД, сприяв трансформації світогляду пострадянського громадянина та протягом певного часу забезпечував роботою багатьох людей. Можна погодитися з висновком автора: «човниковий туризм» став школою малого та середнього бізнесу для країн жителів пострадянського простору.

Цікавим є другий розділ, присвячений дослідженню туризму та його віддзеркаленню в літературі й засобах ЗМІ. Зважаючи на той факт, що мандрівну літературу вивчали, зазвичай, філологи та літературознавці, історико-культурологічний аналіз останньої вносить певну новизну у вивчення досліджуваної проблеми. Погодимось з автором, котрий стверджує, що сучасна тревел-журналістика, як напрям міжнародного медіа-потоків, здійснює комунікативну інтеграцію суспільства за допомогою інформації, а також формує певні етичні стандарти, культурний базис. Саме цей напрям журналістики впливає на національну самоідентифікацію людей, перетворюючи інформацію з одного культурного контексту на інший, формує в аудиторії певний образ різних культур, часто детермінований PR-агентствами, редакторами телепрограм і телеканалів (с. 90–91). Популяризації тревел-журналістики сприяють процеси конвергенції ЗМІ й експансії інфотейнменту на телебаченні — поєднання інформації та розваг — як найважливішого тренда розвитку сучасних ЗМІ.

У третьому розділі Л. Д. Божко аналізує туризм як культурно-історичне явище в епоху глобалізації, акцентуючи на таких аспектах: глобальна культура й туризм; туризм як феномен масової культури; туризм у системі міжкультурних комунікацій тощо.

Поділяючи думку Е. Тоффлера, автор виокремлює причини популярності масового туризму, зокрема акцентує на абсолютному збільшенні кількості вільного часу населення завдяки досягненням індустріалізму, а також мобільність людей (с. 110). На думку Л. Д. Божко, у системі масового туризму превалюють форми, спрямовані на підтримку життєвого тону, стандартизацію форм споживання продуктів масової культури, формування глобальних стандартизованих споживчих поведінкових моделей. Процеси інформатизації суспільства зумовлюють стандартизовані інформаційні продукти й замінюють ними індивідуальне сприйняття часу та простору, проживання його як об'єктивної реаль-

ності реальністю віртуальною, в основі якої — механізм технологічної імітації й міфологізації.

У четвертому розділі розглядаються сучасні тенденції розвитку туризму й нові форми туристичної поведінки та практики. Ґрунтуючись на сучасних дослідженнях зарубіжних і вітчизняних науковців (З. Бауман, П. Бергер, Ю. Габермас, Е. Коен, Л. Кун, О. В. Лисикова, Дж. Уррі, А. Б. Фенько, С. Хантінгтон та ін.), автор монографії послідовно доводить: сучасний туризм є способом конструювання ідентичності й виконує певні екзистенційні функції. На думку Л. Д. Божко, зі збільшенням мобільності в розвитку туристичного бізнесу формується нова ідентичність, яка виходить за межі однієї держави й конфесії, а пошук ідеалів духовного життя сучасної людини зводиться до особистих експериментів при максимальних можливостях експериментування з різними соціальними ролями й просторовими переміщеннями в пошуках самоідентифікації (с. 162).

У процесі дослідження автор детально розглядає такі форми туризму, які чіткіше відображають різноманіття мотивів туристичної мандрівки. Необхідно виокремити підрозділ, присвячений бекпекінгу — новій сучасній формі туризму, філософською основою якої є «туризм як стиль життя». Не менш цікавими в дослідницькому аспекті є культурний, індустріальний та паломницький туризм.

Логічним завершенням праці є п'ятий розділ, присвячений туризму в Україні, у якому визначені проблеми аналізуються через призму вітчизняного туризму. Окремий підрозділ присвячено туристичним перспективам Слобожанщини.

Значний масив опрацьованої літератури (927 найменувань) та солідний обсяг тексту (понад 400 сторінок культурологічного й історіографічного аналізу) свідчить про ґрунтовність дослідження Л. Д. Божко. Воно буде корисним для вирішення питань не тільки в туристичній галузі, але й у суміжних сферах соціокультурної діяльності в умовах сьогодні.

Є кілька зауважень:

1. Обґрунтовуючи феномен паломництва як соціальної практики, Л. Д. Божко приділяє недостатньо уваги духовним аспектам цього явища.

2. Хотілось би порекомендувати авторові активніше використовувати аксіологічний метод у дослідженні, зокрема чіткіше виявляти позицію в оцінці явищ, які висвітлюються.

3. На жаль, не досліджено такі форми туризму, як екологічний, науковий та діловий, вочевидь, аналіз цих форм може стати перспективою дослідження.

Застосування суттєвого обсягу емпіричного матеріалу, методологічний апарат та широка джерельна база надали змоги авторові дійти цілком виважених і ґрунтовних висновків. На мою думку, монографія Л. Д. Божко «Туризм як соціокультурний феномен: історія і сучасність (середина ХІХ – початок ХХІ ст.)» є вагомим внеском у розвиток теорії та історії культури, значно розширює межі наукових розвідок і сприяє подальшому дослідженню туризму як соціокультурного феномену.

Надійшла до редколегії 23.10.2017 р.